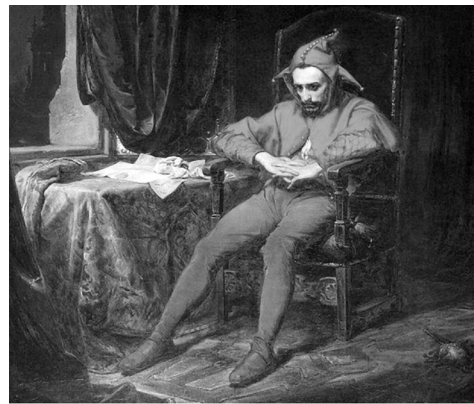

Algimantas Valantiejus

Vertė – vertinti naudinga, dorybė – turėti vertinga, arba Nepastebima sprendimo galios tiesa

Kad taip prieš gerą šimtą metų...

Sociologinis laikas yra modernus vertybinis, nes priklauso moderniai visuomenei: Alvino Gouldnerio pastangos pradėti nuo graikų arba įtikinama Karlo Popperio analitinė Platono filosofijos ir Platono sociologijos perskyra yra tik išimtys, kurios patvirtina bendrąją taisyklę. Filosofinis laikas – laisvesnis, nes priklauso *pirmųjų principų*, artikuliuotų dar prieš vadinamąją modernią visuomenę, istorijai. *Transcendentalinių žinojimo sąlygų* klausimas, vertybiniu filosofiniu požiūriu, yra *pirminis klausimas*. Tiesa kaip teorinė vertybė yra transcendentalinė *viso žinojimo* – tiek mokslinio, tiek iki-mokslinio (kasdienio) – pagrindimo sąlyga. Dėl nurodytų priežasčių sociologai – nebūtinai visi – linkę būti priklausomi nuo modernios visuomenės apibrėžimų, o filosofai – nebūtinai visi – linkę būti nepriklausomi nuo modernios visuomenės apibrėžimų. Pirmieji, pasidaliję į mažas smulkėjančių ekonominių, socialinių, politinių vertybių gaudymo komandas, eina paskui aktualų laiką: „informacinės visuomenės“, „postmodernizmo“, „automobilizmo“, „mobilizmo“, „transseksualizmo“... Antrieji neišleidžia iš akių potencialaus – *gali būti ir turėtų būti* – laiko.

Alvydas Jokubaitis

VERTYBIŲ TIRONIJA IR POLITIKA

Jokubaitis, Alvydas. 2012. *Vertybių tironija ir politika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 182 psl.

Čia verta sustoti. Kad taip bent prieš gerą šimtą metų, kai *vertybių problema* buvo filosofų, o ir sociologų, ypač sociologijos tėvo Maxo Weberio, dėmesio centre. Neokantininkai, konstatuodami, kad filosofija, aiškindamasi periferinio lygmens santykius su specialiaisiais mokslais

dėl istorinių ir gamtos mokslų standartų, ne daug tepažengė į priekį (ypač artikuliuodama *žinojimo teorijos, epistemologijos, prielaidas*), pagrindinį dėmesį sutelkė į transcendentalines žinojimo sąlygas:

„Vokiečių neokantininkai pradėjo ligtol neregėtą vertybių paiešką visose žmogaus veiklos srityse. Vertybių filosofija tapo pagrindine humanitarinių mokslų skirtumą nuo gamtos mokslų pabrėžiančia disciplina.“ (Jokubaitis 2012; 77–8).

Vertybinių filosofinių požiūriu, čia recenzuojamos knygos *Vertybių tironija ir politika* autorius Alvydas Jokubaitis eina gerai apmąstytu keliu: „Bėgdami nuo vertinimų mokslininkai visuomeniniame gyvenime lengvai tampa barbarybės gynėjais“ (ten pat; 7). Arogantiškas, nepripažįstantis santykiškų apribojimų, todėl agresyvus pozityvistinio mokslo skverbimasis į moralinio suvereniteto sritį naikina filosofinės kilmės ribas. *Pozityvistinis liberalizmas* (Jokubaitis plėtoja Antano Maceinos artikuliuotą sąvoką), visuomenei dovanodamas materialiai apčiuopiamų daiktų (mokslo, technikos, ekonomikos dovanų), atima iš jos svarbiausią dalyką – pasitikėjimą pačia savimi. Esminį visuomenei gebėjimą *liberalistinis pozityvizmas* atima labai netikėtu, tiesiog paradoksaliu būdu: visuomenę „suvaikindamas“. Pripirkdamas jai pigių žodžių, sklindančių iš suvaikėjusių nepriklausomų TV kanalų. Išpūsdamas gigantišką guminę Nepriklausomo Individo lėlę, gundančią gyventi pagal *savo gėrio* supratimą. Pasikviesdamas nepriklausomą banko ekspertą į TV akvariumą: „Ko realiai nori, nuvertėjusių dorybių, ar kapšo pinigų?“ Akcentuodamas *paskutinį* žodį: „Ekonomikos kreivė *kyla*“. Kai visuomenė – suvaikinta, ji labai greitai įsisąmonina laiką. Štai kodėl svarbu – *paskutinis* žodis:

„Tai pastebime iš to, kaip maži vaikai sutrinka išgirdę pasirinktinį klausimą: „Ko nori, obuolio ar kriaušės?“ Vaikas nutyla arba sako „kriaušės“, nes tas žodis nuskambėjo paskutinis“ (Canetti 2003; 324).

Vaikas sako „noriu šito“, nes šitas žodis nuskambėjo paskutinis. Visuomenė, neilgai klaidžiojusi tamsiame šviesios demokratijos šešėlyje, pagaliau nurimsta, tradicinio tapatumo vertę sulyginama su vartojamąja statistinio kapitalistinės visuomenės *vieneto* arba *klajoklio* verte. Kai vertės vertinimas absoliučiai nuvertėja, kai žmogaus vertė redukuojama į buhalterinę statistiką, nepriklausomi ekspertai, konservatoriai, liberalai bei kiti ekonomistai pačią visuomenę efektingai (jai pačiai supratinagai pritariančiai!) paverčia *taupykle*, priklausoma nuo partokratijos užmačių ir sumanymų. Kaip pasakytų neokantininkai, griežtai (neutraliai) atskiriamas *tikslingas racionalumas* ir *vertybinis racionalumas*. Ekonomistai, politikai ir kiti pozityvistai neutraliai šliejasi prie pirmojo, tikslingai kapitalistinio, ešelono. Visi kiti – nepaliekami likimo valiai: jie realaus liberalizmo buhalterinių tikslingai rūšiuojami. Štai kodėl masiškai daugėja įvairių – savų ir svetimų – ekspertinių muselių. *Tikslingas racionalumas* darosi ciniškas: nepriklausomų ekspertų ekvilibristika vaitoja, kad bankai kenčia nuo *pernelyg humaniškų* taupyklės perkratymo specialistų. *Vertybinis racionalumas* darosi fatalistinis: *taupyklė* – po nesibaigiančių pervertinimų – darosi melanholiška. Skubiai iškviečiamas nepriklausomas modernios laidojimo kompanijos specialistas, laisvosios rinkos institucijų liberalas, susvetimėjimo melanholiją perrengiantis išoriškos, objektyvios, neutralios išlikimo etikos rūbais:

„Modernioji etika įgavo daugybę mokslinio mąstymo atributų – tapo natūralistinė, gina utilitarizmą ir neutralumą, perėjo prie išorinio stebėtojo pozicijos ir pasisako už objektyvų požiūrį. Dabartinė etika atitinka pagrindines moderniosios filosofijos kūrėjų Machiavellio, Hobbeso ir Spinozos intencijas. Hobbesas sakė, kad laimė yra nuolatinis individų norų judėjimas nuo vieno objekto prie kito. Dabartiniai autoriai tai pradėjo aiškinti kaip nuolatinį norų šokinėjimą nuo vienos vertybės prie kitos. Vertybių pasaulis tapo trumpalaikių išpareigojimų arena“ (ten pat; 72).

Nuolatinis *norų* šokinėjimas nuo vienos vertybės prie kitos būtų neįmanomas, jei nebūtų moksliskai artikuliuojama ribų peržengimo *teisė*. Štai kodėl reikalingas efektyvus, pergalingas ir, dar svarbiau, agresyvus, jokiose srityse nepripažįstantis ribų, mokslas. Ribų griovimas – ne tik palaimingas instinktyvus masės malonumas, bet ir legitimacinė vertybių pervertinimo teisė, vaikėjančiai linksmybių aplinkai teikianti nepasotinamą *perviršio* malonumą. Ir dar svarbu pridurti: maitinimasis perviršiais yra *funkcinis* milžiniško *mokslo, technikos ir ekonomikos ryklis*, o ne tik smulkių žuvelių, ryjančių viena kitą, poreikis:

„Atskiri tyrėjai gali apriboti savo žygius į moralės sritį, tačiau mokslininkų bendruomenei tai neįveikiamas uždavinys. Dabartinis mąstymas vertybėmis nepripažįsta nustatytų moralinių ribų ir būtent tai jį padaro tironu. Ankstesniųjų laikų vieno asmens tironiją pakeičia dominuojančio mąstymo būdo tironija“ (Jokubaitis 2012; 172).

Juo daugiau „smulkinimosi“, tuo didesnis mokslininkų poreikis. Smulkias vertybes galima nesunkiai – kaip lesiojančius viščiukus kieme (Maxo Weberio naudotas *viščiukų stebėtojo* ir *pozityvisto* palyginimas) – skaičiuoti, klasifikuoti, koreliuoti, ir rašyti neutralias ataskaitas

struktūriniais fondams. Vienodinantis mąstymo būdas atgaminamas kaip save socialiai konstruojanti vertybių pervertinimo, tiksliau, nuolatinio ribų smulkinimo ir jų peržengimo, technologija. Štai kodėl pagrindinė beribio *plurializmo*, stipriai suveržto *monizmo* diržais, „filosofija“ yra socialinis konstrukcionizmas. Šioje visuomenėje daugumos nuomonė yra silpna, tačiau mažumos nuomonė yra stipri, grindžiama moksliniais teisingo „europinio“ visuomenės judėjimo įrodymais: „Šiandien taip pat visas mokslis, pradedant integracija į Europos Sąjungą ir baigiant lyčių studijomis“ (ten pat; 8). Ne tiek svarbu daugybės mokslininkų, išnaudojančių kartotinius sociologinius Europos visuomenių vertybių tyrimus, išvados (monistinės-pluralistinės, todėl stulbinančiai panašios!), kiek pats procedūrinis integracinis legitimacijos procesas, funkciškai maitinantis ir socialinės srities mokslininkus, ir naujųjų delfų žiniasklaidą, plačiai atvėrusią „fiurerio burną“ (reikia pripažinti, tiesiog *puiki* Horkheimerio ir Adorno metafora):

„Vertybės šiandien yra vienas mėgstamiausių socialinių mokslų tyrimo objektų. Nuolatos sudaromos pasaulio, tam tikrų žemynų ir šalių sociologinės vertybių apžvalgos. Ne mažiau apie vertybes mėgsta kalbėti politikos filosofai. Net mažai šią discipliną studijavę žmonės žino apie vertybių plurializmą, vertybių nesuderinamumą, vertybių konfliktus ir laisvę nuo vertybių“ (Jokubaitis 2012; 29).

Šiandieną filosofijoje, politikos filosofijoje, socialiniuose moksluose ir kasdienybėje *vertybių* samprata yra taip nualinta, kad retas kuris asmuo drįsta viešai ištarti žodį *vertybė*, o ką jau kalbėti apie žodį *dorybė*. Išskyrus, žinoma, viešąjį politinio teatro sceną. Viena aišku:

vertybių problemos analizės šiandieną ryžtusi imtis toli gražu ne kiekvienas. *Vertybių problemos* pasirinkimas yra *vertybinis sprendinys*. Alvydas Jokubaitis *sugražina* universalius klausimus apie mokslo *paskirtį* ir *prasmę*. Ir, rodos, nė kiek nesibaimindamas tų žodžių, kurių mes – tarp savęs tvirtai sukibus reliatyvizmo ir nihilizmo tikrovėms – vis labiau baiminamės. Knygos skyriaus ketinimas yra skaidrus. Tęsti empiriškai nutrūkusią *vertybių teorijos misiją*:

„Vokiškoji vertybių teorija siejama su Wilhelmo Windelbando, Henricho Rickerto, Hermano Coheno ir Emilio Lasko vardais. Šie autoriai išvystė Kanto praktinės filosofijos idėjas. Jie vertybes aiškino kaip idealius objektus, nepriklausančius nuo empirinių aplinkybių, bet per jas įgyvendinamus. Vertybės rodo proto sukuriamą privalėjimą, kuris yra pagrindinis žmogaus laisvės įrodymas. Antrosios XIX a. pusės vokiečių vertybių teorija turėjo atlikti moralinę misiją“ (Jokubaitis 2012; 77).

Mokslo vertybinis neutralumas ir liberalizmo politinis neutralumas: abu labu neutralūs

Verta pradėti pagrindiniu teiginiu, kuriuo pradeda knygos *Vertybių tironija ir politika* autorius Alvydas Jokubaitis: *apmąstymams apie politiką netinka tuščios vietos metafora* (Jokubaitis 2012; 11). Nurodomos dvi priežastys, neleidžiančios politikos prilyginti *tuščiai vietai*. *Pirma*, žmonės iš prigimties yra politiniai gyvūnai. Vadinas, *politika yra* dar prieš *teorinę erdvę*, kurią vienu ar kitu istorijos momentu apibrėžia ir (už)valdo politikas, kaip įprasta, peršantis neutralias (tuščias) vertybines kategorijas, kurių net su žiburiu nerastume kasdieniame politiniame gyvenime. Būtent *pirmosios* nurodytos priežasties atžvilgiu turėtume vertinti knygos

autoriaus skeptišką *įtarumą* dviejų galingiausių šių dienų neutralumo – *mokslinio* ir *politinio* – modusų atžvilgiu:

„Šią knygą įkvėpė du autoriai. Vienas iš Vilniaus, kitas iš Plettenbergo, nedidelio Vokietijos miestelio. Vilniaus Stepono Batoro universiteto docentas Henrikas Elenbergas išmokė įtariai žiūrėti į mokslo vertybinį neutralumą. Vokiečių teisės ir politikos teoretikas Carlas Schmittas įpratino nepasitikėti liberalų politiniu neutralumu“ (Jokubaitis 2012; 7).

Kalbant apie *pirmąją* priežastį tiktų pridurti: daugiau ar mažiau teisingi arba klaidingi žmonių veiksmai ir jų pačių vertinimai yra reali gyvenimo politika dar prieš apibrėžiant politinio valdymo erdvę. Gyvenimo politikos (už)valdymo politika nebūtinai, tačiau labai dažnai, *nepaiso* būtent kasdienių, imanentinių gyvenamojo pasaulio vertinimų lygmens. Politikų ir mokslininkų erdviniai (biurokratiniai ir loginiai) neutralumai, derindami *nenuoseklumą* ir *veidmainiavimą*, „darosi taip keistai neutralūs, kad net vertybinis neutralumas jiems tampa vertybe“ (ten pat). O jei taip, tai šioji vienmatiška „vertybė“, natūraliai įveikdama gėrio ir blogio padalijimą, tampa tikėtina despotizmo struktūra: kuris mūsų Lietuvoje norime ar galime priešintis dabartinei apokaliptinei nenuoseklumo ir veidmainiavimo struktūrai, aukštai iškilusiai virš tuštėjančio esinio griaučių? Verta pakartoti: *neutrali* gyvenimo politikos griovimo politika susideda iš dviejų pagrindinių dalių – *dominuojančios* liberalios politikos ir *dominuojančios* mokslo politikos, kurią filosofai vadina *proto idėjų* pakeitimu *intelektu teorija* (ten pat; 103), specifine utilitarizmo – *mašininio mentaliteto* (Šliogeris 2012; 81) – forma.

Sukonkretinkime šią tezę *vietiškai*: turbūt niekas, net baisiausiame totalitariniame sapne, negalėjo įsivaizduoti, kad „po dvidešimt dviejų metų“ dvi – *gyvenimo* ir *užvaldymo* – politikas skirs neperžengiama abejingumo, arba neutralumo, siena. Šio pakankamai netrumpo proceso padariniai yra naujojo lietuviško despotizmo/neutralizmo politika, grindžiama *atskyrimo* strategija ir ne silpnėjančia, o stiprėjančia *ekonominio diržo veržimo* taktika, o taip pat – nenumatomais šio, labai nuoseklaus ir neveidmainingo, procedūrinio genocido *padariniais* (būtent padarinių atžvilgiu politikai, o ir mokslininkai, yra neutralūs).

Ir tiesiogine, ir perkeltine prasmėmis didėja emigracija (atskyrimas) ir imigracija (vidinis susvetimėjimas). Juo skaudesnis, dvasinių ir materialių vertybių požiūriu, žmogaus politinis patyrimas, tuo ciniškesnė ir neutralesnė *erdvinė* – anonimiškų biurokratinių politinių įstatymų ir įsakų – politika. Juo labiau gyvenimo politika traukiasi į pakraščius, tuo labiau įsitvirtina dvi pagrindinės naujojo pozityvistinio despotizmo vertybės, *jėga* ir *baimė*, išigeriančios į visus – ne tik bukinančio biurokratinio, bet ir kasdienio – gyvenimo audinius. Kaip rodo pakankamai ištįsęs antrosios Lietuvos (ne)pricklausomos Respublikos gyvavimo laikotarpis, santykis tarp gyvenimo politikos ir užvaldymo politikos, sudarytos iš dviejų viena kitą papildančių pagrindinių dalių (politinio marionečių teatro ir TV Ekranų klounų cirko) yra ardantis, agresyvus, neretai apgailėtinas.

Antra priežastis, neleidžianti politikos prilyginti tuščiai vietai, yra ta: idėjos yra *mąstančios*, o *ne tįsios* substancijos dalis (ten pat; 11). Pasak Jokubaičio, *modernioji politinio mąstymo*

tradicija yra pagrįsta tuščios vietos metafora: „Kai Thomas Hobbesas kalba apie prigimtinę būklę, jis nori pasakyti, kad ji, laiko požiūriu, yra pirmesnė už politinę būklę“ (ten pat). Galima būtų pridurti (šiek tiek rizikuojant, kad knygos autorius tokioms sukonkretintoms implikacijoms gali ir nepritarti), kad minėta *atskyrimo* strategija, suponuojanti emigracijos ir imigracijos fenomenus politikų Lietuvoje, grindžiama radikaliu „prigimtinės būklės“ (istorijos, kurią galima prilyginti tuščiai vietai) ir „sutartinės būklės“ (dabartiškumo kaip tįsaus europinio importinio laiko) perskyra. Šioje dirbtinėje perskyroje sunyksta *geresnės santvarkos* (proto) idėja (knygos autorius ją vadintų *politine dorybe*), kurią pakeičia procedūrinė buhalterinė skolinto intelekto taikymo dabartyje (tįsumo) praktika.

„Anglišku“ *prekybos* ir *laisvės* idėjų adaptacija įgyvendinama laike, kuris yra tuščias, tiksliau, agresyviai ištuštintas. *Istorinis* laikas tampa *istoristiniu*, višlaiikišku. Vieną valdžią, atsinešančią savo vertybinių kriterijų aibę, keičia kita valdžia, atsinešanti savo vertybinių kriterijų aibę... Postistorija – ne mąstoma, o cikliškai tęsiama (švenčiama) įteisinant valdžios *keitimosi fakto*, tiksliau, konkrečios politinės partokratijos *geresnį* ar *blogesnį* vaidmenų atlikimą (čia reikėtų pareikšti ir pirmąjį priekaištą knygos autoriui, kad retkarčiais nevengia vartoti sąvokas *politinis režimas*, *demokratinis režimas*, kurios, kad ir nominaliame lygmenyje, *pateisina* autokratinių ir totalitarinių valdžios formų tariamai natūralų *politiškumą*).

Tįsumas kaip procedūrinė kategorija, – tai stovintis Brežnevo realaus socializmo laikas, kuriame tikrai nestigo valstybinių tarsi religinių

švenčių. Stovintis pomodernios Lietuvos (fejer-verchinės, šauniai dainuojančios ir vikriai šokančios prie mirštančio istorinio kūno) laikas – tuščia ir tįsi vertybinė abstrakcija, vienu ir tuo pačiu metu tuštinama nešvariuose ekonominiuose sandėriuose ir švariuose administracinių švenčių minėjimuose. Laikas eina vietoje – ironiškai tįstančioje liberalo (pozityvaus ekonomisto) ir konservatoriaus (pozityvaus administratoriaus) horizontalėje. Reikalui esant (po rinkimų), naujų klounų – ne mažėja, o daugėja, tačiau jie vis prasčiau vaidina, kaip reta, įkyrioje, utilitarinio teatro komedijoje. Juo prastesnė vaidyba, tuo vertingesnė sceninė TV – negatyvių emocijų išėgų (ironijos, sarkazmo ir „šiaip sau“ juoko formų) – politika. Despotiški poelgiai tarnauja kaip demokratinio režimo būtinybės įrodymai, kuriuos šiek tiek praskaidrina bendras vakarinis tautos juokas, godžiai sugeriantis politinio absurdo spektaklio imitacijų TV Ekrane žiežirbas.

Šią, gal pernelyg ilgą, politinio teatro analogiją recenzijos autorius pasitelkia siekdamas atkreipti dėmesį į bet kurio asmens *autobiografinį momentą*. Grėsmingai tįstančių voro funkcijų gniaužtuose nėra vienas ir nėra viena negali stebėti politinės tikrovės iš išorės: „Nesinori sakyti, kad šios knygos autoriui pavyko įveikti šią vertybių tironijos savybę“ (ten pat; 9). Štai kodėl svarbu aiškintis, ar ir kaip galima įveikti „šią“ funkcinę vertybių tironijos savybę, saugiai įsikuriančią „pozityvistinio liberalizmo“ (ten pat; 8) tinkluose. „Baimė“, apie kurią knygos „Įvade“ kalba Alvydas Jokubaitis, sietina pirmiausiai su individualia laikysena. Tačiau negalima užmiršti ir *institucinių* baimės kontekstų:

„Po Elenbergo išvykimo iš Vilniaus mūsų filosofai apie tai rimčiau nediskutuoja arba tai daro

fragmentiškai, epizodiškai ir su tam tikra baime. Universiteto žmonėms sunku kritikuoti mokslą, kuris yra jų egzistencijos pagrindas“ (Jokubaitis 2012; 7).

Atskyrimo formų esama įvairių: ne tik fizinė sveikų elementų emigracija ir psichologinė susvetimėjusių elementų imigracija, bet ir patogus, pozityvistinis liberalus, prisitaikymas prie automatizuoto despotizmo, įskaitant *vienpusį mokslo kultą*, ant kurio nugludinto (indiferentiško) balno mėgsta saugiai įsitaisyti normalusis mokslininkas. Kažin ar gali būti geresnis *mokslininko tipo* apibrėžimas, nei tas, kurį pateikia Nietzsche: „šiulaikiškiausias kuklutas moralės lepūnėlis, į geraširdiškumą panašiu ir subtiliu abejingumu veide“ (Nietzsche 1996; 30).

Juslinių ir *viršjusių* politikos gijų nedera išleisti iš akių. Jau pirmuose dviejuose cituotuose Jokubaičio knygos sakiniuose atsiskleidžia ir *kontekstinių*, ir *universalijų* istorijos modusų vertė. Tuose pačiuose sakiniuose – apibrėžiant du negatyvius aspektus (politinio neutralumo ir mokslinio neutralumo) ir susiejant juos į realų istorinį sąryšį – formuluojama konkretesnė teorinė problema. Abejojama *vertybinio neutralumo vertybe*, kuri *ilgainiui* nusistovi kaip *savaime suprantamas* ryšys tarp dviejų – *mokslinio neutralumo* ir *politinio neutralumo* – lygmenų. Kalbant paprastai, rimtų įtarimų kelia *pernelyg intymi* dviejų daugumų, o ne mažumų (keistas atvejis), draugystė. Ir dar svarbu: šiedu lygmenys neturi būti analizuojami *atskirai* vienas nuo kito. Nepaisyti šios nuorodos – kad *mokslinės ir politinės* pusių atskira analizė būtų vienpusiška – tolygu nepaisyti vienos pagrindinių knygos autoriaus tezių. Šiuolaikinis tariamai neutralus politinis liberalizmas *giliai suaugęs* su

pozityvistinio mokslo prielaidų ir institucinių struktūrų visuma: „Šiuolaikinis liberalizmas vertas „pozityvistinio liberalizmo“ vardo“ (Jokubaitis 2012; 8).

Yra dar vienas svarbus dalykas. Toli gražu ne visada pripažįstama (tiksliau, tai pripažįstama arba *noriau*, arba *nenoriau*), kad filosofinio argumentavimo, susijusio tiek su praeitimi, tiek ir *dabartimi*, šaltinis yra filosofijos istorija. Šiame mąslame, o ne tįsiame, procese kristalizuoja universalių, bent jau apibendrinamų, palyginamų, vertinamų, sprendinių apie *žmogų* ir *pasaulį* gairės. Dėl šios priežasties turėtume pakilti į aukštesnę abstrakcijos lygmenį ir knygoje vartojamas sąvokas susieti (kaip elgiasi knygos autorius) su filosofijos istorija ir politikos teorija.

Pagrindinės idėjos, sąvokos ir problemos

Prieš pradėdant konkrečių problemų aptarimą, – mažytė intriga. O ko gi laukti? Pradėsime nuo pagrindinio filosofinių sąvokų „trikampio“. Siužeto intriga, analitiniu požiūriu, sudaro trijų filosofinių kategorijų – *vertybės*, *dorybės* ir *laisvės* – tarpusavio *santykis*. Analitinė šių trijų sąvokų priežiūra papildomai atveria gilesnį – *filosofijos istorijos* – atžvilgį. Formaliu, kiekybinio citavimo, požiūriu (žr. „Asmenvardžių rodyklę“: Jokubaitis 2012; 179–182), išsiskiria du filosofijos istorijos galiūnai – Kantas ir Nietzsche, liudijantys imanentinį proto judėjimą nuo *apriorinių dėsnių* prie radikalaus šių *dėsnių pervertinimo* (intriga čia tik prasideda).

Devynioliktojo amžiaus *filosofijos kelias*, kaip anuomet kompetentingai tikslino Strasbūro universiteto filosofijos profesorius Wilhelmas Windelbandas, *nueina kelią* nuo Kanto iki

Nietzsche's. Santykį tarp Kanto ir Nietzsche's vertėtų traktuoti kaip *kelią*, kurį nueina devynioliktojo amžiaus filosofijos istorija, sprendama *vertybių problemą*. Nuo *proto autonomijos* prie poetiškai išlaisvintos *valios*. Šiame pokyčių procese gimsta linksmas ir bebaimis filosofijos priešas, *reliatyvizmas*, kuris, pasiekęs *beveik pabaigą*, grėsmingai pavadinamą *Umverthung aller Werthe* vardu, skelbia nustėrusiam nuo proto išdaigų pasauliui Linksmaį Mokslą. Kita filosofų procesija eina skyrium – nuo proto prie proto – skelbdama Rimtaį Mokslą.

Tačiau vargu ar tai geriausias, nors ir rimtas, sprendimas. Dvidešimtame amžiuje ironiškai susidvejinęs centras (filosofija) pamažu užleidžia garbingą vietą periferijai – sparčiai gausėjančioms socialinių mokslų praksiologijoms. Kadangi periferiją finansiškai lepina politinis liberalizmas, jo pasiūlymas – visiems mokslininkams laikytis griežto neutralumo principų liberalios politikos atžvilgiu – įgyvendinamas itin skrupulingai. Diferencijuoto finansavimo laisvėje visiškai iš-laisvėjusi periferija skelbia filosofijos „mirtį“. Kartu su reliatyvizuojančia (priešiška filosofijai) specializuotų mokslų procesija žengia ir būsimas informacinės visuomenės tironas, Faktiškumas. Nors Nietzsche, nieko nelaukdamas, apibūdina jį kaip juokingą, bestuburį kolektyvinio lygmens personažą, „faktų tikrovės tironiją“ (Jokubaitis 2012; 47), tačiau, per-vertindamas *visas* vertybes, pats Nietzsche šį *gyvenimui išvirkščią* personažą ir pasikviečia. *Specialieji* mokslai gimsta užribyje, todėl visa širdimi nekenčia filosofijos tironijos, jos nustatytų ribų, ir trokšta faktų tikrovės vertinimo laisvės, *Vertybinio Neutralumo*. Pervertinimo rezultatas – pačią save pagrindžianti

faktiškumo tikrovė, kuri išlaisvina save pačią ne tik iš nusistovėjusių sąvokų hierarchijų, bet ir iš paties intelekto *sugebėjimo skaidyti* supratimo; beje, „dar mažai teiširtu“ (Kantas 1982; 108), – kaip rašė Kantas (o juk praėjo tik du trys šimtai metų).

Čia reikėtų trumpai sustoti: atsiversti Jokubaičio knygos dalį „Vertybių tironijos bruožai“ ir įsitikinti, ar reliatyvėjantis Kanto-Nietzsche's kelias pačiam autoriui yra svarbus. Kad svarbus, rodo jau pirmasis skyriaus sakiny: „Vertybių tironija yra *sunkiai atpažįstamas* dalykas, nes veikia liberalioje visuomenėje, kuri yra tironijos priešė“ (Jokubaitis 2012; 49; kursyvas mano – A. V.). Netgi Tocqueville'io *naujojo despotizmo* analizė, knygos autoriaus požiūriu, nėra pakankama ir turi būti papildyta procesų (*reliatyvizmo, subjektyvizmo, politinio neutralumo, ekonominio mąstymo įsigalėjimo, substancijos idėja grindžiamų principų baimės*), kuriuos nagrinėjo Carlas Schmittas, analize.

Reliatyvizmo problema Jokubaičio knygoje konkretinama kaip *liberalizmo dilema*. Dabartiniai liberalų samprotavimai apie vertybių pliuralizmą, kaip rašo autorius, nėra didelis filosofinis atradimas: „Kol kas nors rimčiau nepasikėsina į pliuralizmą, samprotavimai šiuo klausimu yra banalybių kartojimas“ (Jokubaitis 2012; 50). Būtent šiame „banalybių kartojime“ – liberalizmo žavesys ir skurdas: „Liberalai gina savo doktrinos tiesą, kuri skelbia, kad gali būti daug skirtingų tiesų. Tai keista filosofinio monizmo forma, pagrįsta įsitikinimu apie išskirtinę pliuralizmo reikšmę“ (ten pat; 51). Vienintelė „keisto monizmo“ paslėpties sąlyga – absoliutus reliatyvizmas, galintis atmesti *santykiško* reliatyvizmo klausimus ir pasislėpti banalybių kartojime apie

„išskirtinę“ pliuralizmo, kurį liberalai išskirtinai tapatina su *negatyviąja laisve*, reikšmę. Politinis liberalizmas, kaip parodo Jokubaitis, susiduria su reliatyvizmo dilema įvairiausiose srityse. Ypač svarbi – filosofinė laisvės ir būtinybės santykio sritis:

„Liberalai turi didelių sunkumų aiškindami laisvę. Jie bando ginti mokslinį determinizmą ir laisvę tuo pačiu metu. Tai akivaizdus prieštaravimas, kurį galima išspręsti tik aiškiai atskyrus mokslą ir politiką. Norėdami apginti laisvę, liberalai turi pakeisti savo požiūrį į mokslą, kuris savo pradinėmis prielaidomis yra laisvės priešas. Tačiau jie to negali padaryti, nes visas liberalizmo politinės filosofijos statinys yra pastatytas ant pozityvizmo filosofijos pamatų. Bandydami išsivaduoti nuo mokslo, liberalai prarastų filosofinį savo politinės doktrinos pagrindą“ (ten pat; 50).

Kitas neišsprendžiamas prieštaravimas – moralės filosofijos srityje. Viena svarbiausių liberalų ginamų vertybių – neprisirišti prie jokios vertybės. Vis tik lieka šio toks keistai tįsus rišlumas, kaip pasakytų Pierre'as Manent, „lengvas drabužis“ (Manent 2008; 8). Politinio gyvenimo pagrindu tampa formalios procedūros. Vertybių įkainojimas, perkainojimas ir nukainojimas sustiprina politinio gyvenimo neutralizaciją. Legalumas tampa politinės legitimacijos pagrindu (Jokubaitis 2012; 50–3). Lengvame drabužyje – dar lengvesnė banali dvasia. Todėl vėjo perpučiamas legalumas slepiasi įprasčiausiose vietose: formuliniuose kartojimuose apie „išskirtinę“ pliuralizmo reikšmę. Būtent šiose „kabutėse“ atgaminama tįsi pliuralistinio monizmo horizontalė, kurioje morali minties, jausmų, veiksmų *koordinacija* yra beveik neįmanoma, išskyrus fragmentiškus ir trumpalaikius priemonių-tikslų sandūrius.

Priemonių-tikslų racionalumo, arba išskirtinio pliuralizmo, teisėje viešpatauja grynasis atsitiktinumas, kurio šokli utilitarinė prigimtis (nuo noro prie noro) atmeta visas racionalias vertybines hierarchijas, o ką jau kalbėti apie tradicinę gėrio ir blogio perskyrą. Esant išskirtiniam (atsitiktiniam) reikalui, panaudojama tyli „daugumos teisė“. Pribrendus kitam sandūrio reikalui, panaudojama garsi „mažumų teisė“. Nors viena svarbiausių liberalų ginamų vertybių – neprisirišti prie jokios vertybės, liberalai tvirtai prisiriša prie ypatingų, kontekstinių, išskirtinių vertybių. *Dorybė* (universalų modusą) kontekstinė logika lengvai pakeičia į *vertybę* (priemonių-tikslų modusą). Pliuralizmo banalybės nuolat atnaujinamos vis kitomis formomis. Gėrio dorybės variacijos utilizuojamos atnaujintose „bloguose“: „Žiaurumas, godumas, išdavystė, ištvirtimas ar vagystė turi įgyti teisę vadintis vertybėmis“ (ten pat; 54). Informacinė visuomenė „blogiuojasi“.

Vertybių tironija, – daro išvadą Jokubaitis, – yra pagrįsta prielaida, kad žmogus yra visų daiktų matas. Ši antropocentrinio pasaulio matavimo ekvilibristika formuoja – dominuojant institucinėms ir intelektinėms politinio liberalizmo sąlygoms – labai patvarią, funkcinę „keisto monizmo-pliuralizmo“ formą, kuriai „būdingi trys pagrindiniai bruožai – subjektyvizmas, reliatyvizmas ir pliuralizmas“ (ten pat). Turbūt „keisčiausias“ šių procesų bruožas (ši įtartina „aukščiausią“ laipsnį pliuralizmas nieko nelaukdamas neutralizuotų į nelyginamąjį – tiesiog „keistas“) yra tas, kad mokslininkai, turintys ginti nebūtinai universalius, tačiau bent apibendrinamus, palyginamus, kritiškai įvertinamus, principus, keistai atsiduria „ne

savo“ pusėje, stodami ginti reliatyvistinio pliuralizmo ideologijos: „Mokslininkai stovi vertybių reliatyvizmo pusėje. Mokslinės tiesos laikinumas skatina pereiti prie vertybių reliatyvizmo. Jo šalininkai mano, kad skirtingi žmonės renkasi skirtingus objektus, ir todėl nėra prasmės kalbėti apie absoliučius principus“ (ten pat; 55).

Viešojo sfera – siaurėja: „Žmonės nebetiki bendro politinio veiksmo prasingumu, nyksta praktinė dalyvavimo patirtis, vis mažiau identifikuojamasi su bendruomene, kuri suvokiama grynai instrumentiškai, kaip privačių interesų tenkinimo įrankis“ (ten pat; 55). Net patys pilietinių institutų direktoriai, ilgai ir įkyriai stovėdami netikėčiausiose masių sanauose (ką daryti, nebėra kitos išeities), randa ten ne pilietines visuomenes, o demokratijos laidojimo procesijas, „tik kontrdemokratiją“ (ten pat; 56). Daugėja silpnos valios. Silpna valia, kaip tinkamai nurodo knygos autorius, glaudžiai susijusi su tikrovės kaip kasdienės tikrovės praradimu (ten pat; 55). Todėl išskirtiniuose vertybių spektakliuose prigyja simboliniai kankiniai, kurių reikšmę turi mokėti paaiškinti žemiškų ritualų organizatoriai (kokia „iš to“ nauda tiek jai ar jam, tiek išoriniams stebėtojams). Keičiasi socialinės kančios, kankinimo ir kankinimosi reikšmės, keičiasi vertybės.

„Vertybės nurodo kažką besikeičiantį kartu su socialine aplinka“ (ten pat; 56), – turbūt sociologiškiausią savo teiginį parašo knygos autorius, ne itin geranorišku žvilgsniu palydėdamas atitinkamą chaosą, kurį sukelia manipuliacijų *socialine kančia* silogistika. „Pabaigos žodyje“ autorius nevengia atskleisti savo asmenišką požiūrį: „Vertybės“ šiandieną apima tiek daug skirtingų dalykų, kad milijonai žmonių kasdien Kliunkio

Pliumpio stiliumi kalba „štai tau šlovė“, tačiau jiems rūpi ne vertybės, bet jų valdymas ir užvaldymas“ (ten pat; 172). Vienu ir tuo pačiu metu išsenka *kitos kalbos*, kurios nesutinka paklusti ciniškiems ir agresyviems politinės logistikos ir ekonominio žargono standartams. Nedera nenukelti ponui kepurės: tai yra *istorinis įvykis*, formaliai prilygstantis sovietiniam žmogaus kaip formalizuoto *faktoriaus* nuvertinimo *rezultatui*, tačiau realiai pranokstantis šį rezultatą daugybę kartų. Galima ir šitaip pasakyti: *taupyklės* rimtis yra įpročio, papročio, solidarumo, motyvacijų, intencijų ir kitų gyvybinių kolektyvinės sąmonės komponentų praradimo *įvykis*. Liūdnas įvykis: „Brisiaus galas“.

Neaišku tik viena: kodėl daugėja vertybių? *Vertybės* suteikia daugiau laisvės negu *dorybės*, – šiek tiek praskleidžia šios sėkmės paslaptį knygos autorius. Ypač kai į bendrą valtį sušoka liberalai. Ar ne todėl liberalai ir konservatoriai lenktyniauja tarp savęs, kurių žodyne atsiras daugiau *abstrakčių vertybių*: juo daugiau abstrakčių vertybių, tuo daugiau abstrakčių laisvių? *Moralinis laikas* sutampa su *ekonominiu laiku*, kuriame abstrakčių vertybių, be abejo, daugiausiai, kaip ir negatyvių laisvių. Utilitarizmas nuo seno viską redukuoja „į mažą“: į primityvias sociologines formules, o paskui jas matuoja kaip vertybes. „Šiandien turime daug naujų gamtos ir socialinių mokslų, – rašo Alvydas Jokubaitis, – bet visiškai išseko filosofiniai apmąstymai apie jų ribotumą ir kuriamus pavojus“ (ten pat; 8). Šios „laisvės“ tampa sociologinėmis matavimo normomis (štai kodėl knygos autoriui, kaip matyti, ne prie širdies sociologija). Grynoji sociologinė laiko forma yra ekonominis judėjimas „nuo vieno noro prie kito“. Padariniai – nenuma-

tomi: tai puikiai žino ir patys legalizmo teisės judintojai. Reikia tinkamai įvertinti jų auką moderniausiai reliatyvistinei pasaulio sampratai: kolektyvinės moralės ir socialinės struktūros ardymo rezultatai yra matomi, bet padariniai – dar nenumatomi.

Tautos moralė glaudžiai susijusi su jos socialine struktūra, todėl radikaliai keičiant moralinius visuomenės pagrindus, radikaliai keičiasi visuomenės socialinė struktūra. Tiesa, kol kas naujoji importinė moralė, legalistinio liberalizmo evangelija (Rawlso *teisingumas kaip sąžiningumas*) Lietuvoje neprigyja. Štai kodėl politikos šamanai vertybinių švenčių išvakarėse paslaptinai skelbia naują, stebuklingai panašią į seną, utilitarinę žinią: „Bus ekonominio lietaus“. Iracionalios politinių dievų ekonominio lietaus „užkalbėjimo“ praktikos, pradžioje kėlusios pasitikėjimą, paskui juoką, o po to – pasipiktinimą, dabar jau darosi įprasčiausios, įkyrios, „normalios“. Tai Maxas Weberis vadino *tikėjimu valdžios legitimumu*. Ekonominės infliacijos padarinius galima bent iš dalies užglaistyti ekstensyvia, tįsia, išskirtine legalizmo sakralizacija. Apie tai ir rašo knygos autorius Alvydas Jokubaitis: socialinių mokslų daktarai procedūriškai atlieka tamsų, represinį, atokų, neutralų, lėtą, totalitarinį, banalų – blogis, kaip rašė Hannah Arendt, gali būti banalus – darbą (jei šio darbo rezultatų kas nors dar nematė, *Welcome to Lithuania!*).

„Moralinis reliatyvistas, – rašo Jokubaitis, – neturi aukotis reliatyvistinei pasaulio sampratai“ (ten pat; 56). Knygos autorius, drąsiai priimdamas reliatyvistinį socialinių mokslų *daktarų* iššūkį, gelbsti, kaip ir reiktų tikėtis, *esinį*, ir netgi moralines reliatyvistines jo paraštes. Moralinio

reliatyvisto *sąvoka* išgelbėjama, tačiau ne visai aišku, kaip su *pačiu reliatyvistu*. Ar reliatyvistas, jei jis ar ji – *tikri reliatyvistai*, patys sukūrė didžiausią savo kūrinį, vertybinį reliatyvizmą, gali atsisakyti malonumo aukotis savo pačių sukurtai sampratai? Taigi: ar *reliatyvistas* gali ir kaip gali būti dar ir *moralus*?

Priminsime šios „intrigos“ mastus: Kanto *universalizmo* ir Nietzsche's *perspektyvizmo*/*reliatyvizmo* klausimai dvidešimtame amžiuje pliuralizuojami gausėjančių socialinių mokslų. Vienas momentas – ypač svarbus. Karlas Mannheimas, kovodamas su moderniaja filosofine pažinimo teorija, pagrįstai artikuluoja (*pagrindimas* netrukus taps naujų mokslų epistemine privilegija) *kontekstinę* žinojimo sociologijos tezę, gelbėdamas ją nuo „stigos“, niekinamo filosofų termino „sociologizmas“ (filosofų požiūris yra tas, kad „vien tik faktų atradimas nėra susijęs su pagrįstumo principais“). Mannheimo (1960) *Ideologijos ir utopijos* 258-asis puslapis, grąžindamas *sociologizmui* (*pažinimo kontekstualizavimui*) gerą vardą, išjudina reliatyvistinį specialiųjų mokslų pagreitį. Tie patys socialiniai mokslai ilgainiui reliatyvizuoja pažinimą, sistemingai smulkindami ir politinio veiksmo principus. Juo daugiau mokslinių ir politinių partijų, kitų vertingų mažumų, tuo daugiau vertybių, tuo daugiau laisvių, ir daugiau revoliucionierių... „Nugalėjęs mirties ir Dievo baimę, Kirilovas gali pasirašyti po bet kuriuo vertybių sąrašu“ (Jokubaitis 2012; 56). Dostojevskio Kirilovo vertybinės olos anga plečiasi iki gigantiškų natūralių mastų. Tai Maxas Weberis vadino *tikėjimu valdžios legitimumu*. Šiandieną tai vadinama racionalių (laikinių) pragmatinių susitarimų politika, legalizmo politika, kuri,

gausindama daktarų (ne tik socialinių mokslų) skaičių, savo ruožtu gausina ir sparčiai gausėjančių pacientų skaičių.

Dar prieš pereinant prie kito recenzijos poskyrio pažymėtina: minėtą „intrigą“ knygos autorius sprendžia ne *arba/arba* pasirinkimo būdu, bet eidamas kompleksišku keliu: universalizmo ir reliatyvizmo įtampos neatsisakydamas, tačiau ją susiedamas su konkrečiais politinės filosofijos ir moralės filosofijos argumentų pavyzdžiais ir žingsnis po žingsnio artėdamas prie dar nepastebėtų tikrovės bruožų. Prie Kanto ir Nietzsche's, minėtu formalium citavimo požiūriu, priartėjantys Heideggeris ir de Tocqueville'is, rodos, šiek tiek rečiau dalyvauja minėtoje Kanto *universalistinės tezės* ir Nietzsche's *reliatyvistinės antitezės* diskusijoje, kuri, kaip liudija Jokubaičio „Epilogas“, baigiasi triuškinančia „puota“, tik ne filosofine, o trivialia dionisiška. Spartus vertybių dauginimasis kasdienybėje, pirma, nejučia išplukdo visas moralines hierarchijas, antra, įteisina dominuojančio mąstymo būdo tironiją, trečia, įteisina vertybiškai reliatyvistinį Kliunkio Plumpio mentalitetą („svarbu, kas ką valdo, ir baigtas kriukis...“; ten pat; 172).

Kaip rodo skyrius „Intelektų pergalė prieš protą“ Jokubaičiui itin svarbūs Kanto filosofiniai principai, leidžiantys skirti protą ir intelektą ir atskleidžiantys, kad „dabartinis mūsų mąstymas vertybėmis yra slapta utilitarizmo forma, o Kantas tai apibūdintų kaip patologinę valios determinaciją“ (ten pat; 97). Tačiau reikia pridurti, kad Heideggerio ir Tocqueville'io, kaip dialogo partnerių, svarba – taip pat yra labai reikšminga. Tiek vokiška, tiek prancūziška mąstymo tradicijos, kurioms atstovauja šiedu filosofai,

yra dvi vertybių problemos *vertikalės*, kurios, kaip liudija analitinis Alvydo Jokubaičio argumentų struktūrizavimas, reljefiškai atskiriamos nuo dominuojančios šių dienų anglosaksiškos teisinio pozityvizmo, pozityviosios ekonomikos ir instrumentinio racionalumo *horizontalės* – „moderniojo politinio mąstymo, kuriamo pagal kūno, daikto ir mechanizmo analogiją“ (ten pat; 167). Giliai heideggeriška tema – *mokslinis pasaulio antropologizavimas* – struktūriškai jungia kitas temines gijas. Knygoje šiuolaikiškai detalizuojama Heideggerio kritikuojama *das Man logika* („Ne tiek stengiamasi suprasti esinį, apie kurį šnekama, kiek klausomasi tik paties šnekėjimo“; Jokubaitis 2012; 46). Čia aiškiai girdimas vidinis de Tocqueville'io balsas, drąsio- mis dialektinėmis perskyromis demaskuojantis natūralistinius, tiksliau, vienpusiškus *naujųjų despotizmų* metmenis.

Galbūt šios recenzijos autoriui bus atleista už pernelyg tolimą, laiko atžvilgiu, analogiją, tačiau ji pati beldžiasi į duris.¹ Kaip ir de Tocqueville'io knyga *Apie demokratiją Amerikoje* yra ne apie Ameriką, o apie Prancūziją, (jausmo, kurį šis dvasios aristokratas vadino *aistra laisvei*, požiūriu), taip ir Jokubaičio knyga apie filosofinę vertybių teoriją yra apie Lietuvą. Tocqueville'io ir Jokubaičio *rūpestis* (kiek, žinoma, leidžia spręsti recenzento įžvalga) yra bendras: „Išgelbėjusi krizės ištiktą valstybę, ji dažnai leidžia jai nykti taikos metais“ (Tocqueville 1996; 254). Jokubaičio knygos viršelio „širdgėla“ (nuo jos ir

siūlytume pradėti) neabejotinai apima universa- lų prancūziškos politinės teorijos komponentą, kurį Pierre'as Manent, Raymondo Arono mo- kinys, išsaugo mažai ką keisdamas: „Iš tikrųjų šie puslapiai – tai rezultatas ilgo darbo, atlikto kone skausmingai mąstant apie reiškinį, kuris yra ir labai platus, ir kartu prasismelkiantis į pačią kiekvieno žmogaus širdį“ (Manent 2008; 7). Jokubaitis, šią tradiciją tęsdamas, savo ruožtu priduria papildomą, tikėtina, *kantiškos* kilmės *žmogaus filosofijos* akcentą:

„Tocqueville'is manė, kad demokratija pri- klauso nuo to, kas vyksta žmonių sielose, nuo jų požiūrio į save ir kitus. Šis politinis režimas gali būti pristatytas kaip žmogaus filosofija, susieta su požiūriu į tiesą, gėrį, grožį, tikėjimą, ekonominę naudą ir daugybę kitų dalykų“ (Jokubaitis 2012; 16–7).

Kalbamos knygos *Vertybių tironija ir poli- tika* viršelyje pavaizduota „širdgėla“, Stančikas karalienės Bonos dvaro pokylyje, kai pasiekia žinia apie Smolensko praradimą, simboliškai užkabina *kiekvieno žmogaus širdį persmel- kiančią* stygą. Nėra net menkiausio pagrindo abejoti, kad Alvydas Jokubaitis yra nuoširdus, kai užsimena, kad šią knygą rašė galvodamas dabartinius įvykius Lietuvoje:

„Po mūsų miestus ir kaimus klajoja Carrolo aprašyti kliunkiai plumpiai, vertybes naudojančys kaip triuškinamą, bet iš tikrųjų silpną argumentą. Jie pageidauja, kad žodis „vertybė“ reikštų tik tai, ką jie patys jam suteikia“ (ten pat).

¹ Ir dar. Vienintelėje išnašoje vienintelį kartą teisienuosi. Tikrai nesididžiuoju kad *aiškinu* meilės ir kitus gyvenimo reiškinius. Veikiau esu profesionaliai verčiamas *aiškinti*, o tai, žinoma, neišvaduoja nuo asmeniškų atsakomybės: „Sociologai didžiuojasi galintys paaiškinti, kaip viena vertybė dominuoja kitą vertybę, tarytum nebūtų esminio skirtumo tarp Newtono dėsnų ir Raskolnikovo meilės Soniai Marmeladovai“ (Jokubaitis 2012; 89).

Vertė juk vertinant randas. Būtent todėl svarbu – ne išvados, bet, kaip rašo knygos autorius, gyva mintis, kurios paskirtis – atskleisti nematytus ir nepastebėtus tikrovės aspektus. Analitinis dėmesys *santykio* kategorijai – *vertingiausia* aptariamoms knygos dalis. Jeigu nepakankamai įvertinsime nurodytą aspektą, būsimė pelnytai nubausti: *mokslo ir mokslininkų kritika*, kuri išraižo šios knygos tekstūrą nuo pradžios iki pabaigos, mums gali pasirodyti „keista“, „naivi“ arba „pritempta“. Pats knygos autorius nurodo keturias svarbias priežastis, kodėl verta kritikuoti mokslo pastangas užkariauti politinį mąstymą. Pirma, politika pačia savo prigimtimi skiriasi nuo mokslo. Glaudūs politikos ir moralės ryšiai neleidžia jai taikyti mokslinio mąstymo principų. Moralinis mąstymas nepaklūsta mokslinio mąstymo logikai, kartu skatindamas kitaip žiūrėti į politiką. Antra, užkariaudamas politiką, mokslas tuščiomis deklaracijomis paverčia samprotavimus apie liberalios politikos neutralumą. Su mokslo pagalba liberalai įtvirtina savo politikos sampratą. Trečia, prie politinių vertybių formavimo neprileidžiami kiti prasmės šaltiniai, – praktinis patyrimas, religija ir menas... Ketvirta, akivaizdžiai skiriasi politikų kalbos apie laisvę ir mokslininkų susižavėjimas determinizmo idėja (ten pat; 72–3).

Nors knygoje *Vertybių tironija ir politika* – net dešimt skyrių, juos skaityti yra malonumas. Filosofiniai argumentai skamba šiuolaikiškai. Aiški kalba, nuoseklus argumentavimas ir problemiška intriguojantis rašymo stilius sudaro integralią visumą, orientuotą ne į išvadą, o į skaitytoją: „Kai filosofavimas pradeda orientotis į išvadą, jis liaujasi būti filosofavimas“ (ten pat; 171).

Keletas sveikų kritinių užuominų

Kritika – gerti sveika. Šio apibrėžimo, ko gero, ir pats Jonas Jablonskis nesupeiktų. Tiesa, kartais kritika atsirūgsta. Ne paslaptis, kad nemirtingieji filosofai, turėdami objektyvų ilgaamžės filosofijos istorijos „užnugarį“, kartais arba dažniau nei kartais linkę su šia „ilga ir ilgesinga istorija“ subjektyviai susitapatinti. Šis tapatinimasis turi apčiuopiamų padarinių, kaip sako psichologai, santykiuose su žmonėmis, o ypač viena jų rūšimi, sociologais, kuriuos filosofai linkę, jau nuo disidentų Comtė'o laikų, ne visada gražiai užkalbinti (žr. paskutinį geriausią sociologų atsakymą filosofams, – Bourdieu *Paskališkas meditacijas*). Kalbant sociologiškai, viskas priklauso nuo subjektyviai užimamos padėties objektyvioje istorijoje...

Pradžioje dar mėginau skaičiuoti, kiek kartų Alvydo Jokubaičio knygoje žodis „sociologas“ bus paminėtas neigiama prasme (negi manote, kad buvau tam nepasirengęs?). Kadangi visi paminėjimai buvo tik neigiami, greitai pasidaviau, skaičiuoti nustoja. Jei stiklinė – jau pilna vandens, kiek į ją galima lašinti? Įsivaizduokite Algį Raskolnikovą, po ką tik padaryto sunkaus nusikaltimo, drebantį kaip epušės lapas ir girdintį, kaip kažkas ritmiškai beldžia į sandariai uždarytas, sunkiomis knygomis užverstas duris („Algis“, „Algis“, „Algis“..., „sociologas“, „sociologas“, „sociologas“..., „blogas“, „blogas“, „blogas“...). Tačiau nėra to blogio, kuris neišeitų į gerą: skaitydamas knygą jau turėjau jos autoriui keletą sveikų atsakymų...

1. Nepakankamai diferencijuotos sąvokos daro didesnę ar mažesnę poveikį abiems – analitiniams ir kritiniams – aiškinimo lygmenims.

Filosofija, palyginti su bet kuriais kitais akademinės scenos aktoriais, yra riteriškas herojinio epo personažas (ji mąsto, vertina, kenčia, liūdi, išskildama iš istorijos, tačiau gebėdama nuo jos atsiskirti), o visos kitos ir kiti – modernūs realistai miestelėnai, geriausiai atveju „klastingi persirengėliai“. Nors filosofija istoriškai diferencijuojasi iš vidaus, ji galiausiai tampa visiškai susvetimėjusia savo pačios vaikų ir vaikaičių atžvilgiu.

Eilės tvarka (einant nuo bendresnių prie konkretesnių) galima įvardyti knygos autoriaus vartojamas sąvokas, kurios sudaro jų tarpusavio santykių intriga: *filosofija, mokslas, modernusis mokslas, gamtotyra, socialiniai mokslai, humanitariniai mokslai, sociologija*. Iš karto reikia pasakyti: šios diferenciacijos pabaiga yra „vienragiška“: „MacIntyre'o žodžiais, sociologai yra panašūs į mitologines būtybes, kurios panašiai kaip vienragiai egzistuoja tik todėl, kad jais tiki žmonės (Jokubaitis 2012; 121).

Problema, rodos, yra ta: nors Jokubaitis, recenzento požiūriu, pagrįstai, kritikuoja *moderniojo sociologinio mokslo* narcisizmą, tačiau jo paties filosofijos apibrėžimas yra modernus, bet ne klasikinis: graikišku požiūriu, filosofija ir mokslas yra *vienas ir tas pat dalykas*, t.y. *vidujai diferencijuojamas*, bet *ne supriešinamas*. Filosofija recenzuojamoje knygoje iškyla virš istorijos: *filosofija* vs. *mokslo*.

Alvydo Jokubaičio knygoje gyvai, šiuolaikiškai ir atsakingai suskamba tolstojiška tema: „Patenkame į ydingą ratą – mokslas nekalba apie savo veiklos padarinius“ (Jokubaitis 2012; 8). Kitaip sakant, „mąstymas vertybėmis“ yra mechaniški informacinės visuomenės plaktuko dūžiai: gyvenimo pasaulis seniai sudorotas, bet

kevalo likučiai įnirtingai smulkinami. Bendrasis *mokslo* apibrėžimas, kurio antikinė šeimininkė – filosofija, visiškai susvetimėja būtent modernybėje: „Šios knygos tikslas – įrodyti, kad modernusis mokslas yra pagrindinis vertybių tironijos kūrėjas, o liberalus politinis neutralumas yra šališkas mokslinio mąstymo atžvilgiu“ (ten pat). Taigi *mokslo* galime tapatinti su *moderniuoju mokslu*. Svarbu d kartą pakartoti cituotą sakinį, kuris yra išsiskojančių aiškinimo grandžių *jungiamoji* dalis: „Šiandien turime daug naujų gamtos ir socialinių mokslų, bet visiškai išseko filosofiniai apmąstymai apie jų ribotumą ir kuriamus pavojus“ (ten pat).

Dabar varta formuluoti kritinį klausimą: jei mokslas yra modernus mokslas (t.y. mokslas, visiškai susvetimėjęs filosofijos atžvilgiu), kurioje modernaus mokslo sandaros dalyje yra filosofija, šiuolaikinėse universitetinėse struktūrose institucionalizuota kaip humanitarinis mokslas? Ar filosofija yra filosofija, ar ji – humanitarinis mokslas? Remiantis mokslo biurokratų klasifikavimu filosofija „priklauso“ humanitariniams mokslams. Tačiau knygos autorius aiškiai artikuliuoja teiginius ne už, o prieš (o tam recenzentas sveikai pritaria) mokslo biurokriją. Nominaliai filosofija yra filosofija, tačiau realiai – pagal klasifikaciją – yra humanitarinis mokslas (kuriai ar kuriam, įskaitant netgi Arvydą Šliogerį, pavyko išvengti aštriadantės biurokratinės ataskaitų „burnos“?). Filosofija (teisėtai) nori daug, tačiau modernybėje vyrauja antifilosofinė legalizmo teisė. Modernybėje filosofai legalizuojausi. Tai liudija ir Alvydas Jokubaitis: „Daugelis humanitarinių ir socialinių mokslų atstovų nori įsirašyti į Auguste'o Comte'o kurtą pozityvizmo bažnyčią“ (ten pat).

Mokslinio legalizmo bažnyčioje jai tenka atlikti ne jos būdai tinkamą „klapčiuko“ vaidmenį, kurį įtartinau mielai dubliuoja ekonomikos ir politikos mokslai.

Dabar galima grįžti prie mokslo diferenciacijos schemos. Pirmoji ir paskutinioji šios schemos grandys – filosofija ir sociologija – yra tarp savęs susijusios daug glaudžiau, negu linkęs pripažinti knygos autorius. Pirma. Kalbant funkciškai, tiek šios dvi, tiek likusios schemos grandys yra *modernios sui generis* tikrovės dalys. Šiuolaikinio žmogaus laisvės patyrimas yra kilniai filosofinis, svaiginantis sveiką protą geometrinėmis Apšvietos idėjomis, ir vulgariai sociologinis, kylantis iš objektyvios vertybių tironijos baimės ir todėl biurokratams teikiamų ataskaitų. Funkcines biurokratinės visuomenės „reikmes“ knygos autorius tinkamai vadina tironijomis (recenzentas šiuokart nevartos kabučių): „liberalizmo tironija, mokslo tironija, technologijų tironija, kibernetinės erdvės tironija, biurokratijos tironija, simbolių tironija, pavadinimų tironija, viešosios nuomonės tironija, subjektyvumo tironija, pažangos tironija“ (ten pat; 28–9). Laisva žmogaus valia – klasikinės filosofijos rūpestis – šiandieną yra gilaus („moderniai objektyvaus“) sociologinio nerimo, susijusio su grėsmingais autoritariniais tikrovės šaltiniais, problema. Struktūrinės nelaisvės patyrimo požiūriu, *filosofija* nėra išimtis, todėl filosofijos ir specialiųjų mokslų *supriešinimas* yra abejotinas.

Antra. Ir filosofijos, ir sociologijos (klasikinės) metodas yra visiškai nepanašus į socialinių mokslų metodą. Tiksliau, empiristinis Metodas (I am Number One), kuris Jokubaičio knygoje pagrįstai apibrėžiamas kaip pagrindinis vertybių

tironijos kūrėjas, visiškai nepanašus į klasikinės ir moderniosios filosofijų ir moderniosios (klasikinės) sociologijos metodus. Socialinių mokslų metodas – *visų mokslų* vertybinis tironas (nors ne apie tokį svajotojo Neurathas). Tiesa, sociologija meliau, negu humanitariniai mokslai, dalyvauja šio tirono rengiamose informacijos perteklių puotose, tačiau tik todėl, kad nedrąsiai nusimeta klasikinį rūbą ir tampa socialiniu mokslu. Šio mokslo metodas pirmiausiai prigija tose visuomenėse, kurios – visad pirmos (We are Number One). Ir dar. Visi pagrindiniai sociologijos klasikai – Weberis, Durkheimas, Simmelis, G. H. Meadas – niekada nenutraukė ryšių su filosofija. Priešingai, tikslindami (to, ko, beje, nedarė daugelis filosofų) klausė: kodėl būtent liberalus demokratinis legitimacijos būdas, kartu su vertybių tironija, instrumentiškai viešpatauja modernioje visuomenėje?

Trečia. Filosofija yra integrali liberalaus demokratinio legitimacijos proceso dalis (nori ji to, ar nenori), todėl ji, teisėtai norėdama suprasti *empirines* sudėtingo proceso sąlygas, eina sociologijos, kuri, laimei ar nelaimei, būtent šitaip apibrėžė savo paskirtį, link. Tiesa, filosofai, užimdami padėtį „ilgesnėje ir ilgesingesnėje“ filosofijos istorijos struktūroje, ne visada nori pripažinti naują, bet dabar jau pakankamai autonomišką, savo atskirtį. Kad ir aptariamoje knygoje: viena vertus, negatyviausias personažas yra anonimiškas „sociologas“, kita vertus, labai teigiamai vertinami konkretūs sociologai (ypač Weberis), filosofai, kurie yra sociologai (Horkheimeris, Adorno, Habermas), kurie dar prieš sociologiją buvo sociologai (Tocqueville'is), kurie po didžiojo sociologijos parsidavimo tironijai išliko sociologais (Zygmuntas Baumanas,

Jeanas Baudrillardas, Charles Lemertas, Danielis Bellas, Anthony Giddensas).

Realiai, o ne nominaliai, tarp filosofijos ir sociologijos yra daugiau bendrumų, negu tarp judviejų ir metodiškai tironizuotų socialinių mokslų. Nei pernelyg džiaugiantis, nei liūdint, reikėtų pridurti: ne klasikinė *sociologija*, o klasikinis *filosofinis* pozityvizmas padeda įtvirtinti empiristinį socialinių mokslų metodą. Pozityvistinis liberalizmas, sumaniai komponuodamas struktūrinių fondų logistikas, globalėja. Savo pačios noru likusi *vienai viena*, filosofija turėtų priimti stoikų sprendimą: iš pagrindų keičiantis pasauliui *imigruoti į save*.

2. Pirmoji kritinė užuomina glaudžiai susijusi su antrąja. Brėžiant *neperskiriamą* liniją tarp filosofijos ir sociologijos ištrinama pačios filosofijos vidinių perskyrų istorija (filosofijos diskusijose išrandama ir sociologija). *Filosofinė teorija* ir *socialinė teorija* yra dvi analitiškai skirtinos, tačiau tarp savęs susijusios protavimo dalys. Formos ir turinio santykio klausimai – abiejų tradicijų rūpestis. Sociologija nėra reliatyvistinio kelio flagmanas (nors skaitant knygą toks įspūdis gali susidaryti). Reliatyvizmas (populiarizuotas šių dienų socialinis konstrukcionizmas) – ne tik filosofijos, bet ir socialinės teorijos priešas.

Šios recenzijos autoriaus požiūriu, knygoje *pernelyg sugretinami* Kanto ir Wittgensteino nueiti keliai moralinės mistikos link. Nepakankamai artikuliuojami dviejų formų (teorijų) skirtumai: nors lieka turinys, tačiau sunyksta santykis. „Artėjimo“ procesas argumentuojamas įtikinamai, tačiau kyla esminių abejonių dėl labai nepanašių filosofų, kritinio racionalisto ir antiteorinio reliatyvisto, mistikos *formų*, kurios – knygos autoriui skirtumų neaiški-

nant – tarp savęs galiausiai sutampa. Ir Kantas, ir Wittgensteinas (tiesa, kalbama apie ankstyvąjį Wittgensteiną) priartėja prie *moralės mistikos* (ten pat; 103).

Jokubaičiui, kaip teigta, svarbi santykio, o kartu reliatyvizmo, dilema. Tačiau šios dilemos sprendimo būdas, jei tik recenzentas tinkamai interpretuoja autoriaus argumentus, reikalautų daugiau dėmesio formai, teorijai. Intriguojantis santykis tarp Kanto ir Wittgensteino išryškėja paskutinėje knygos dalyje, kuri vadinasi „Politikos ir mistikos ryšys“ (pavadinimas, kurį perskaitęs nuraustų ne vienas sekuliarizuotas mokslinis metodistas). Spėtina, kad ši dalis (juk paskutinė!) yra svarbi, todėl, baigdami, ją trumpai aptarsime. Pradžioje – pagrindiniai argumentai, o paskui – Kanto ir Wittgensteino mistinio patyrimo formų santykio problema. „Mokslas reikalauja natūralizuoto, jokių transcendentinių ir transcendentalinių elementų nepripažįstančio pasaulio vaizdo“, – pirmąjį reikšmingą teiginį formuluoja Jokubaitis. Iš tikro: pirmąjį, transcendentinį, modusą modernus mokslas (disidentų filosofų pastangomis) pasmerkia kaip metafiziką, o antrąjį, transcendentalinį, modusą palaipsniui sunaikina reliatyvistinė socialinių tinklų ekvilibristika.

Knygos autorius, puikiai suprasdamas Scilės ir Charibdės pavojus, savo pastangas konkretina. Pirma, reikia mėginti įrodyti, kad moralinis sprendinys turi mistinių elementų. Antra, tai padarius, galima daryti prielaidą, kad mistiniai moralės elementai daro poveikį politinių dalykų supratimui: „Paskalis mistiką siejo su mūsų nesugebėjimu atsakyti į mokslinius ir metafizinius klausimus. Jo žodžiais, *paskutinis proto žingsnis – tai pripažinimas, kad esama dau-*

gybės jį pranokstančių dalykų“ (ten pat; 153–4). Mistika yra antiireliatyvistinė pajauta: kad yra absoliutūs principai. Kad yra *kažkas* daugiau, negu tik aklas mokslo siekis. Šis momentas yra toks svarbus, kad tik jį *pajautus* (prisiminkime ir Tocqueville'į), o ne supratus ar paaiškinus, galima įvertinti Nietzsche's pranešimą mums, pajauti, *kaip* Zaratustra kalbėjo: „Meldžiu aš jus, o broliai mano, *šiai žemei likite ištikimi*, ir niekad netikėkit tais, kurie apie viltis nežemiškas jums šneka! Nuodų ruošėjai jie yra, ir nesvarbu, ar patys tai suvokia“ (Nietzsche 1991; 24).

Tą patį dalyką Alvydas Jokubaitis pasako, tik sukonkretindamas, nuosaikesne kalba: *nyksta suvokimas, kad padorių žmonių visuomenė nėra mokslo, technikos ir ekonomikos kūrinys...* „Mokslai gali pažinti santykinius dalykus, bet praktinis patyrimas nurodo absoliutaus pripažinimo reikalaujančius principus“ (ten pat). Čia knygos autorius formuluoja reikšmingą (ne tik sau pačiam, bet ir knygos recenzentui) tezę: „Politikos mokslas gali nematyti tam tikrų politinio gyvenimo pusių vien todėl, kad jis yra mokslas“ (ten pat). Anksčiau ar vėliau yla išlenda iš maišo. Nuosprendis įvykdytas neteisingai: kalta ne sociologija, o politikos mokslas (gera žinia ankštame kambaryje įkalintam, todėl neatpažįstamai senstelėjusiam Algiiui Raskolnikovui!):

„Politikos mokslų natūralizacija, siekis padaryti juos priklausomus nuo gamtos mokslų standartų sukuria didelių moralės filosofijos problemų, neišvengiamai paliečiančių ir politikos filosofiją. Pirmoji iš jų yra susijusi su laisve, o antroji – su atsakomybe. Visiškai pagrįstai galima klausti: ar politikos mokslo įsigalėjimas nėra viena iš dabartinio piliečių moralinės ir politinės atsakomybės nuosmukio priežasčių? Kai politikos mokslai nori būti panašūs į gamtos mokslus, laisvė ir moralinė atsakomybė tampa neįrodomais dalykais“ (ten pat; 155).

Politikos prigimtis skiriasi nuo mokslinio politikos pažinimo prigimties (ten pat), – šis sakinytis yra aukso vertės. Mokslininkai mąsto tiesiomis linijomis. Jie ieško dėsningumų, reguliarumų, idealių tipų ir abstrakčių apibendrinimų (ten pat). Ir ką randa? Tik nominalią utopinio *faktiškumo* iškamšą, kurią pučia socialinių mokslų daktaro mokslai, vaikomi struktūrinių fondų: „Politika yra mistinio mąstymo priešingybė. Tai geriausiai rodo politinio realizmo doktrinos. Machiavellio žodžiais, politikams dera *laikytis faktiškos tikrovės, o ne leistis į tuščius svaichiojimus*“ (ten pat; 157).

Einant ne politikos mokslo, bet sociologiniu keliu neišvengiamai iškristalizuojamas sociologiškiausias knygos autoriaus teiginys: mistika gali turėti svarbių politinių padarinių ir yra susijusi su piliečių politiniais įsitikinimais, o šito neįmanoma įrodyti remiantis politikos mokslo metodais (ten pat; 158). Jokubaitis užrašo sakinį, kuris tiesiogiai susijęs su paskutiniosiomis šios recenzijos pastraipomis (žr. toliau): „Mistinė tikinčiųjų tikrovės samprata yra nustumta į Vakarų kultūrinio gyvenimo pakraštį“ (ten pat; 166). Kitaip sakant, jeigu iki-predikatinis fenomenologinis patyrimas yra nematomas (mokslinė akis fiksuoja tik iš gamtos dėsnių kylančią tiesą liniją), nematomas ir laisvas pasirinkimas. Mokslinis protavimas išdidžiai anuliuoja laisvą pasirinkimą.

Laisvas žmogaus pasirinkimas, mokslininko požiūriu, yra mistiška atsitiktinių galimybių (raganų, velnių bei kitų prietarų), nesutampanti su mokslinio aiškinimo tiese, apgaulė. Struktūrinių fondų siūlymas, gyvenamojo pasaulio požiūriu, yra slepiantis. Pasirinkimo kryžkelių nėra: privalai arba priimti ateistinio

determinizmo taisyklės, visų pirma aklą scheminį mąstymą vertybėmis (vėjų gaudymą informacinių technologijų laukuose), arba trauktis į pakraštį. Analogiškai ir politikoje. Politikas, kaip ir mokslininkas, yra sveiko proto (tam sugalvotas mokslinis pavadinimas – populizmas) priešas. Mokslas turi aiškinti, kas eina iš gamtos, o politika turi aiškinti, kas eina iš faktinės daiktų tvarkos, o ne gyvenimo „mistikos“, kurią reikia su šaknimis rauti. Demokratinis *režimas* Lietuvoje, kaip minėta, nėra politinis valdymas. Tai yra *realaus ištūmimo* politika, aplink kurią vikriai sukasi spiečiai vasarinių muselių: nepriklausomų ekspertų, bankininkystės specialistų, ekonomistų, strategiją igudusiai verčiančių į taktiką, o taktiką (neutralų žodyną) – į strategiją. Ekonominiu buhalteriniu požiūriu, nėra skirtumo tarp gėrio ir blogio, nėra skirtumo tarp autokratių valios sprendinių ir nenumatomų padarinių visuomenės kolektyvinei sąmonei ir kolektyvinei sąžinei.

„Vertybės tapo ne proto idėjų, bet intelekto teorijos dalimi. <...> Transcendentinės idėjos tapo imanentinėmis idėjomis. Ši aplinkybė leidžia dorybes pakeisti vertybėmis“ (ten pat; 103), – šio skyriaus išvada skatina bent trumpai grįžti prie proto ir valios santykio. Minėtas Kanto-Nietzsche'ės nueitas devynioliktojo amžiaus kelias paskutinėje knygos dalyje išlieka, tačiau į jį įsiterpia dvidešimtas amžius. Nežinia, ar knygos autorius tiesiogiai sprendžia universalizmo-reliatyvizmo dilemą atsigręždamas į konkretų politikos ir mistikos ryšį, ar tai daro netiesiogiai, tačiau empirizmo infliacijos šaltinis paskutinėje dalyje įvardijamas aiškiai: „Stebina, kad empirizmo šalininkas Wittgensteinas baigė ta pačia mistika kaip ir empirizmo kritikas Paskalis“ (ten pat; 154).

Verta pacituoti paties Wittgensteino žodžius: „Iš tikrųjų esama kažkas neišreiškiamo. Tai rodo *save*, tai yra mistiška“ (ten pat). Minėtos universalizmo-reliatyvizmo dilemos tikėtino sprendinio antrąją dalį randame skyriuje „Intelektas pergalė prieš protą“: „Teigdamas, kad laisvė yra praktinio proto postulatą, Kantas priartėjo prie to, ką galima apibūdinti kaip moralinę mistiką. Jo nuomone, moralė nepriklauso juslinės žmogaus egzistencijos sričiai, bet turi būti traktuojama kaip antjuslinės prigimties dalis“ (ten pat; 101). Dabar gali būti formuluojamas kritinis klausimas. Vėlyvasis Wittgensteinas reliatyvizuoja ankstyvąjį Wittgensteiną atsisakydamas bet kurio „trans-“. Taigi dvi klausimo dalys: 1) į ką rodo vėlyvasis Wittgensteinas (į *save* ar į *tai*, kas mistiška); ar Wittgensteino ir Kanto priartėjimas prie mistikos – dalykai *tapatūs*?

Nors konkrečiai į šiuos klausimus knygos autorius neatsako, tačiau galima suprasti jo aiškų atsakymą dėl *empirizmo* ir *reliatyvizmo*: „Kantas manė, kad apie laisvę negalima samprotuoti remiantis empiriniu patyrimu. Šis nurodo gamtos mechanizmą, kuris yra laisvės priešingybė“ (ten pat). Čia ypač aštrus vertybės, dorybės ir laisvės trikampis. Nors, kartu su Wittgensteinu, galime pasakyti, kad „nėra privačios kalbos“, tačiau tai dar nerodo, kad dvidešimtam amžiuje galbūt vienintelio tokio radikalaus empiristo antiteoretiko Wittgensteino vidinės mistikos forma gali būti panaši į Kanto antjuslinės kilmės mistikos formą.

Kalbant apie svarbų politikos ir mistikos santykį, recenzento nuomone, turėtų būti įtraukiamas sveiko proto mistinio laisvės patyrimo, šio patyrimo sąlygų ir ribų klausimas.

mas. Kontekstinis *sveiko proto* patyrimas yra ir laisvės, ir nelaisvės šaltinis. Viltis pačiose spontaniškiausiose elgsenos formose susipynusi su baime, įskaitant pasirinkimo baimę, kurios empirinius pavidalus mokslininkai visuomenei dažnai dovanoja kaip *nelaisvės reliatyvistiką*. Tai svarbus momentas, todėl verta grįžti prie Dostojevskio Kirilovo: „Moralinis reliatyvistas neturi aukotis reliatyvistinei pasaulio sampratai. Fiodoro Dostojevskio romano *Demonai* herojus Kirilovas sako bet kada galįs ryžtis savižudybei ir taip įrodyti žmogaus valios triumfą. Kai ateina šio keisto įsitikinimo įgyvendinimo metas, romane aprašomi revoliucionieriai jam pasiūlo priimti jų padarytus nusikaltimus“ (ten pat; 56). Peršasi, reikia pripažinti, „stipri“ analogija. Reliatyvistinė pasaulio samprata, užkoduota socialinių mokslų metoduose, ne siūlo, o verčia priimti šių metodų padarytus „nusikaltimus“ ir nusikaltimus. Jei empirinių duomenų stebėjimas ir rinkimas laikomas autonomiška veiklos sritimi, neprivalančia atsiskaityti nei moralei, nei mistinei praktinio proto autonomijai, tai koks skirtumas neutraliam mokslininkui, pozityvistui, empiristui, ekspertui, nepripažįstančiam transcendentalinių proto idėjų, *kieno* nusikaltimus priimti?

Metodas neneigia, kad egzistuoja žmogaus laisvė, jis netgi imasi tirti prietarus ir kitus tamsius ir mistiškus laisvės elementus, rodydamas technologiškai pažangų – apsisvalymo nuo subjektyvių, spontaniškų, unikalių žmogaus patyrimo aspektų – kelią. Tai įgyvendindamas metodas daro du dalykus: pirma, ignoruoja „mistinius“ žmogaus laisvės patyrimo aspektus, tiksliau, fenomenologinius *laisvės* aspektus (JIS gi žino, kas nauja, o kas sena), antra, technolo-

gines operacijas vikriai sutapatina su *nelaisvės* aspektais, t.y. politinės, ekonominės, kultūros tikrovės *suvaržymų* indikatoriais, koreliatais ir kitais mokslingai suporuotais laisvos žmogaus valios priešais („empiriniai indikatoriai“ – turbūt klastingiausias modernybės išradimas!)

Paskutinis trumpas pavyzdys, leidžiantis bent akimirką pajauti, koks atsargus turėtų būti priartėjimas prie sveiko proto laisvės ir nelaisvės sferų. Recenzento rankose – kita vertinga knyga, kurią, tikėtina, dabar kas nors Lietuvoje ne tik skaito, bet ir recenzuoja. *Nerimas* (šios knygos pavadinimas) susišaukia su čia nagrinėtos knygos simboliniu pavadinimu – *Širdgėla*. Knygos autoriai: Viktorija Daujotytė, Valentinas Mikelėnas, Arvydas Šliogeris, Aleksandras Vasiliauskas, Vladas Žulkus. Knygos potėmė: *Svarbiausių humanitarinių ir socialinių grėsmių bei jų pasekmių Lietuvai įžvalgos*. Mokslininkai, kaip rašoma ketvirtajame knygos viršelyje, vieni pirmųjų įspėja visuomenę dėl jai kylančių grėsmių. Iš tikro: šios knygos skiriamasis bruožas yra tas, kad ji nėra vienpusiška. Jei dauguma mokslinių knygų analizuoja ir aprašo esamas suvaržymų struktūras (skiriasi stilius, analitiniai ir aprašomieji komponentai, konkrečios socialinių mokslų technologijos), panaudodamos „suvaržymų tikrovės“ patyrimo indikatorius, čia kalbama apie papildomas, ypač humanitarinio lygmens, priemones, nevengiančias laisvės ir nelaisvės patyrimo intencijas.

„Situacija pernelyg rimta, tai reikia atvirai pripažinti, išsamiai moksliskai ištirti ir imtis neatidėliotinių politinių bei valdymo sistemos reformų“ (Prologas 2012; 9), – „Pratarmėje“ rašo anonimiškas (!) knygos autorius. Klausimas paprastas: ar svarbu yra *kiek*, ar *kokių* reformų?

Jei *Vertybių tironijos ir politikos* autorius teigia, kad neturi būti anonimiško, neutralaus žvilgsnio „iš išorės“, kad mokslas bei mokslo projektai, dar prieš brukdami „penkmečių“ logistiką, turi išsiaiškinti savo trūkumus ir ribas, kad mokslas neturi būti tuščių vietų ir schemų projektavimo laboratorija, tai *Nerimo* „Prologas“, pripažindamas „kad Lietuvoje įsigalėjo didžiulė ir gili visuomenės krizė“ (ten pat; 8), pakankamai kritiškai įvertindamas esamas mokslines metodo-logijas, sutikdamas, kad „pernelyg akivaizdžiai juntamas didėjantis humanistinio aspekto trūkumas“ (ten pat; 13), pateikia būtent tos programos metmenis, kuri, kaip *įprasta* (o kodėl *ši kartą* turi būti kitaip?), nelaisvės patyrimą pavėčia pozityvistiniais „pažangos“ indikatoriais:

„Nuolatinių mokslinių tyrimų pagrindu Lietuvos pažangos strateginio valdymo sistema būtų plėtojama laipsniškai – nuo paprastų prie sudėtingesnių versijų. Strateginių prioritetų pasirinkimą lemtų jų mokslinė analizė, nuolat kintančios Lietuvos strateginės situacijos mokslinė stebėsena, o ne iš visuomenės populistiskai renkamos idėjos“ (ten pat; 12).

„Pratarmės“ autorius, žinoma, turi galvoje grubią sveiko proto „žaliavą“, kurią viešosios nuomonės apklausa pateikia kaip mokslinės analizės faktinius duomenis. Verta pabrėžti, kad „populistiškai renkamos idėjos“ – tai ne paties gyvenamojo pasaulio, o mokslinių techno-ideologijų problema. Jeigu mokslininkas esamas *nelaisvės struktūras* technologiškai – be laisvos valios, be laisvės intuicijos! – sutapatina su darbštaus duomenų rinkimo mikro-indukcija, čia negali pagelbėti jokia „strateginė analizė“, paprastai išsirutuliojanti į *kylančią* nelaisvės indikatorių liniją. Kyla rimtų įtarimų, kad tokie gyvenamojo pasaulio dalykai, kaip tiesa,

gėris, grožis ir pats žmogaus gyvenimas gali būti technologiškai vertinami tik dėl jų naudingumo ir atitikimo SCHEMAI, kuri ir nenori, ir negali tikrinti savo trūkumų ir ribų.

Iš pažiūros graži mokslinė „po penkmečio gyvensime geriau“ idėja tampa pagrindiniu sveiko proto, kuris, vargšas, ir taip nelaisvas, priešų: funkcinės pozityvistinio liberalizmo „reikmės“ sudarytos vien tik iš panašių SCHEMŲ. „*Nuostaba* gal jau ir nebėra gilusis sielos šaltinis“ (Daujotytė 2012; 17), – toje pačioje *Nerimo* knygoje rašo ne anonimiška autorė Viktorija Daujotytė, nes „dabar vyrauja smurto kultūra“. Nelaisvės struktūros – gatavos schemos, elgsenos kvadratai – *vyrauja*: struktūras reikia operacionalizuoti ir, pasitelkus neutralius indikatorius, aprašyti. Vargu ar esame tokie naivūs, kad nematytume, jog SCHEMA ir EMPIRIZMAS koreliuoja. Kadangi vėl siūloma nauja penkmečio SCHEMA, lieka tik dvi galimybės, kurios, šios recenzijos autoriaus požiūriu, yra ne romantiškos, o realistinės:

1) „Todėl, mano galva, mums lieka tik viena – susitaikyti su neišvengiamu likimu, su lietuvių tautos savinaika, vadinasi, su kolektyvine savižudybe“;

2) „Jokia bendruomenė negali normaliai egzistuoti ir tikėtis išlikti, jeigu ji neturi dviejų pamatinių dalykų: nerašyto garbės kodekso (ne vadinamųjų įstatymų ir teisės kodeksų) ir kritinės masės žmonių, šį garbės kodeksą įkūnijančių, saugančių ir ginančių savo laikysena, elgesiu ir kalbėsena“ (Šliogeris 2012; 82–6)

Nerimas (ir knygos pavadinimas, ir realus reiškiny) – pavėluota psichologinė reakcija. Tačiau nerimas, kaip ir baimė, yra realistinių pasirinkimo galimybių, susikerančių laisvės, dorybės, vertybės trikampyje, šaltinis. Diskusija

tęsiasi, dar nesibaigia, kaip pasakytų čia nagrinėtos knygos autorius Alvydas Jokubaitis. Tęsiasi gerokai sunkesnėmis, nei anksčiau (laikas eina), sąlygomis: perrenkamojo liberalizmo etika darosi veidmainiška, tačiau neutrali, natūralistinė (tam skirtas ketvirtas Jokubaičio knygos skyrius „Pozityvizmo veidmainiavimas“). Politikos Ekranas gręžiasi ne į pačią visuomenę (nebent pasitaiko riebus minios kūno kšnis), o į savo reputacinį atspindį. Šį Ekraną atspindintis personažas linksminasi: „oliaia-zvonkinės-valinskinės gaujos personažo, Ekranas, linksmybės tęsiasi kiaurą parą“ (Šliogeris 2012; 82), – vienu taikliu oro iškėpimu apibendrina Arvydas Šliogeris. Sunkmečio sąlygos: kai politrūkų scenoje kaleidoskopiškai sukasi Eliaso Canetti dėsnis: „visos gaujų formos turi polinkį virsti viena kita“ (Canetti 2003; 146). Kai Napoleonai vaikščioja Vilniaus gatve: „Mokslininkai gali pripažinti

teiginį „Napoleonas eina Vilniaus gatve“, tačiau jie negali kalbėti apie Dievo ėjimą žemėje“ (Jokubaitis 2012; 153). Kai asmens autonomiškumą depersonalizuoja legalizmo taisyklės: neokantininkę Alisą lengvai guldo ant menčių (viešai, tiesiog gatvėje) reliatyvistas Kliunkis Pliumpis. Kai vertybės savo populiarumu gali lenktyniauti su būties, tiesos, kultūros ir gėrio terminais“ (ten pat; 77–8).

KLAUSIMAS yra ne mokslinis, o filosofinis: „Kodėl apskritai yra kažkas, o ne veikiau niekas?“ Jei klausimas – filosofinis, vadinasi, politinis: kad valstybė nyksta taikos metu, dar nereikia kad ji virsta į nieką. Vertė juk vertinant randasi: „Be laisvės neįmanoma mąstyti moralės, politikos ir kitų žmonių praktinės veiklos sričių“ (ten pat; 100). Juk ne iš nieko, o iš *kažko*, pagarbos moralės suverenitetui, kyla gyvenimo, politikos, filosofijos KLAUSIMAS.

LITERATŪRA

Canetti, Elias. 2003. *Masė ir valdžia* (iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius). Vilnius: ALK / Alma Litera.

Daujotytė, Viktorija. 2012. „Grėsmių yra visada“ kn. Daujotytė, Viktorija; Mikelėnas, Valentinas et al. *Nerimas. Svarbiausių humanitarinių ir socialinių grėsmių bei jų pasekmių Lietuvai įžvalgos*. Vilnius: Tyto Alba: 15–22

Kantas, Imanuelis. 1982. *Grynojo proto kritika* (iš vokiečių kalbos vertė Romanas Plečkaitis). Vilnius: Mintis.

Mannent, Pierre. 2008. *Demokratija be tautų. Apie savivaldos pabaigą Europoje*. Vilnius. Versus Aureus.

Mannheim, Karl. 1960. *Ideology and Utopia. An Introduction to the Sociology of Knowledge*. London and Henley: Routledge and Kegan Paul.

Nietzsche, Friedrich. 1991. Štai taip Zaratustra

kalbėjo (iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius) kn. Friedrich Nietzsche, *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.

Nietzsche, Friedrich. 1996. *Apie moralės genealogiją* (iš vokiečių kalbos vertė Alfonsas Tekorius). Vilnius: Pradai.

Prologas. 2012. Kn.: Daujotytė, Viktorija; Mikelėnas, Valentinas et al. 2012. *Nerimas. Svarbiausių humanitarinių ir socialinių grėsmių bei jų pasekmių Lietuvai įžvalgos*. Vilnius: Tyto Alba: 7–13.

Šliogeris, Arvydas. 2012. „Apie vieną kitą grėsmę Lietuvai“ kn. Daujotytė, Viktorija; Mikelėnas, Valentinas et al. *Nerimas. Svarbiausių humanitarinių ir socialinių grėsmių bei jų pasekmių Lietuvai įžvalgos*. Vilnius: Tyto Alba: 73–90.

Tocqueville, Alexis de. 1996. *Apie demokratiją Amerikoje* (iš prancūzų kalbos vertė Valdas Petrauskas). Vilnius: Amžius.